

SZERBHORVÁTH GYÖRGY*

Menekültek a faluban

Médiareprezentáció, helyi emlékezet, társadalmi viszonyok és a válság lokális értelmezései

Az alábbiakban kísérletet teszek annak bemutatására, hogy 2015 őszén hogyan reagáltak a helybéli lakosok a menekültválságra a szerb-magyar határ mentén egy szerbiai, etnikailag szinte színtiszta magyar faluban.¹ A településen, illetve annak közvetlenül a határ melletti északi részén 2015 januárjától a kerítés felépítéséig kezdetben naponta tucatnyian, majd százasaival, a nyár folyamán pedig a becslések szerint ezresével haladtak át a menekültek: kezdetben, még a télen, januárban és februárban elsősorban koszovói, majd később, tehát késő tavasztól a kerítés felépítéséig, szeptemberig zömében már szíriaiak, afgánok, irakiak, azaz többnyire ázsiaiak. A falu 2015 elején került a média érdeklődésének homlokterébe a menekültkérdés kapcsán. A kerítés, azaz a magyarországi hermetikus műszaki határázár felépítése óta gyakorlatilag már nem találkozni menekültekkel a faluban vagy a környékén.

Itt arra fókuszálok, hogyan jelent meg e település a vajdasági magyar médiában, és miként reagáltak a menekültáradatra a helyiek a közösségi fórumokon. A terepmunka során, 2015 szeptemberében és októberében 11 mélyinterjút készítettem a település egykori és mai politikai, kulturális, gazdasági vezetőivel és a helyi polgárokkal,

* A szerző az MTA TK Kisebbségkutató Intézetének tudományos segédmunkatársa. E-mail: horvath.gyorgy@tk.mta.hu

¹ A kutatás az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Társadalmi konfliktusokra adott identitáspolitikai válaszok című Inkubátor programja keretében készült.

valamint informális beszélgetéseket folytattam, továbbá az onnan már elköltözött fiatal értelmiségiek véleményét is kikértem. Párhuzamosan e munkával zajlott a terepkutatás a határ magyar oldalán lévő településen is, Ásotthalmon, így alkalmunk adódik a két, 1920 óta (kis megszakítással, azaz 1941 és 1944 közt) nem egy államhoz, de korábban egy kistérséghez tartozó, nem ritkán rokonságban lévő lakosok, illetve a helyi vezetők reakcióinak és a település médiareprezentációja közti különbségeknek az összevetésére.

Mivel a terepmunka vezetője, másik résztvevője a Regio e számában közölt tanulmányában felvázolja a szakirodalmat, ami inspirált bennünket, illetve leírja az elméleti kereteket, ettől most itt eltekintek.

De már itt utalnunk kell egy fontos különbségre: amíg a menekülők Királyhalmon megállás nélkül vonultak át, legfeljebb megpihentek, vásároltak, vagy egy éjszakát töltöttek el a szabadban, a rendőrség, a falu vezetésének alapvető célja pedig az volt, mielőbb távozzanak, addig Ásotthalmon a hatóságok aktívak voltak, a migránsokat elfogták, csoportosan gyűjtötték össze őket, azaz egyfajta kontroll alá helyezték őket.

Előljáróban még két fontos különbséget ki kell emelni: a migránsok kapcsán a faluban szervezett segítség nem alakult ki (mint például Szabadkán vagy Szegeden), csak egyéni esetekről tudunk. A másik, hogy sem polgárőrség (ezt a szerbiai törvények nem is teszik lehetővé), sem más önszerveződés, járőrözés, mezőőrség stb., mint Ásotthalmon, nem jött létre, és „portyázó”, mondhatni félkatonai alakulatok sem jelentek meg a határ szerbiai oldalán.

Emellett bemutatom a menekültkérdésre adott válaszok kereteit, és ha megmagyarázni nem is tudjuk, de számba vesszük azokat a társadalom-, hely-, gazdaság- és politikatörténeti okokat, a korábbi élettapasztalatokat, amelyek kihatással lehettek egy-egy esetben a válságra adott válaszok megformálására. A lehetőségekhez mérten feltérképezem azt, hogy a menekültkérdésre adott válaszok milyen kapcsolatban állnak a helyi lakosok problémáival, az általuk észlelt jelenségekkel: az elvándorlással, a szegénységgel, a munkanélküliséggel, s másfelől a helyi, főként mezőgazdaságban tapasztalható munkaerőhiánnyal, az embercsempészettel, a rendőri korrupcióval stb. Megvizsgálom, miképpen jelent meg a bűnbakképzés, a hárítás, illetve a segítség, a szolidaritás a helyiek narratívájában, ezek milyen tapasztalatokhoz kapcsolódhatnak, mint például az 1956-os mene-

kültekre való emlékezés, a délszláv háborúk szerb menekültjeinek kérdése, a helyiek elvándorlása/menekülése a háborúk és a gazdasági válság miatt, illetve azt, hogy a fentiek egésze milyen multi- avagy interetnikus kontextusba ágyazódik.

A politikai- és médiakontextus

A tágabb politikai és médiakontextust illetően kiemeljük, hogy a szerb kormány (melynek köztársasági szinten koalíciós partnere volt ekkor is a Vajdasági Magyar Szövetség /VMSZ/) sajátos migránspolitikát folytatott. Szerbiában 2014-ig számos menekültellenes kilengés volt: a tervezett táborokba a helyiek nem engedték be a menekülteket, másutt felgyújtották a nekik szánt barakkokat, ám a 2014-es, májusi árvíz során a szerb média előszeretettel, a szenzációt keresve, hősként ünnepelte a gátakon segítő menekülteket. Ugyanakkor a menekülés témáját gyakran összekapcsolták a horvátországi, boszniai és koszovói szerb menekültek kérdésével („lám, nekünk is vannak saját menekültjeink”). Olyan menekültellenes hisztéria, mint például Magyarországon, nem alakult ki – a szerb kormány stratégiája egyszerűen az volt, hogy minél előbb megszabaduljon tőlük, azaz részben szervezeten Magyarországra, majd a kerítés megépítése után Horvátországba irányítsa őket.

Ez a stratégia különösen nagy feszültséget okozott olyan, magyar többségű szerbiai helységekből, mint Magyarakanizsa község (a névadó kisvárosban, illetve a közvetlenül határ menti Horgoson), ahol szintén ezresével vonultak át a menekültek. A menekültek fogadásának elutasításakor a VMSZ helyi vezetősége az áldatlan közegészségügyi állapotokra hivatkozott; arra, hogy nincs befogadóhely, és nem is támogatják annak kialakítását. Nem ritkán rasszista, durva menekültellenes kijelentések hangzottak el például Bimbó József, Magyarakanizsa község elnöke részéről, ami miatt a Független Vajdasági Újságírószervezet is tiltakozott.² 2015 augusztusában az egyik legfontosabb kérdés a vajdasági magyar sajtóban az volt, hogy szeptembertől hogyan fognak a diákok más városokba járni ugyanazokon a buszokon, melyek a menekülteket is szállítják, és akik esetleg fer-

² L. Gruhonjic, Dinko: *Neka cvjeta...* Autonomijainfo, 2015. szeptember 15. <http://www.autonomija.info/dinko-gruhonjic-neka-cvjeta-hiljadutisucu-sovinistickih-cvjetova.html> (Utolsó letöltés: 2016-10-02)

tőzéseket terjesztenek, koszosak, szemetelnek a buszállomáson, és agresszívak is lehetnek. Ilyen eset azonban nem fordult elő, sőt, helyiek raboltak ki menekülteket, helyi csempészek fosztották ki őket, mások pedig irreális áron adtak el nekik vizet vagy fogadták be őket tisztálkodni.

A médiában kiemelt helyet kapott a magyar-szerb határon felépült kerítés is. A szerb kormányzat ezt elítélte, ám koalíciós partnere, a VMSZ üdvözölte a magyar kormány lépését, mellyel jó viszonyt ápol. A helyi, vajdasági magyar sajtó is úgymond kerítéspárti lett (a *Magyar Szó* napilap, a Pannon RTV – melyek alapítója és tulajdonosa egyébként a VMSZ által dominált Magyar Nemzeti Tanács). A kvótareferendum ügyében 2016 kora őszén a VMSZ heves kampányt folytatott a *nem* mellett.

Ez az alaphang jelent meg a helyiek közt is, néhány kritikát leszámítva, miszerint a kerítés úgysem old meg semmit, a csempészek megtalálják a módját, hogy átvigyék a menekülteket. Azt egyből érzékelték, hogy kevesebb lett a menekült, de volt, aki a kerítésen fennakadt állatokat, illetve az ökoszisztéma megbomlását sajnálta. A *Magyar Szóban* megszólaltatott helyiek (nem csak királyhalmiak) véleménye ugyanakkor megoszlott a kerítés kapcsán. Sokakban a régi reflexeket, félelmeket idézte fel, amikor korántsem lehetett egyszerűen átmenni a határon (például Slobodan Milošević rezsimje alatt egy időszakban minden átlépéskor 10 márkát kellett fizetni).

A falu

Királyhalom (korábbi nevén Bácsszőlős, szerbül Bački Vinogradi) a szerb-magyar határ szerbiai oldalán helyezkedik el, az utolsó házak/tanyák gyakorlatilag a határon állnak. A lakosság száma a hetvenes évek óta kb. megfeleződött a természetes népességfogyás és a migráció miatt, ma a becslések szerint életvitelszerűen mintegy 1600-an élnek a faluban, noha a legutóbbi, 2011-es népszámlálás szerint még 2044 lakosa volt. A csúcsot az 1971-es 3744 lakos jelentette, a nagy törés 1971 és 1981 közt következett be, tíz év alatt több mint harmadával, 2242-re csökkent a lakosság. Az utóbbi öt év népességszökkenésének oka nem csak a természetes szaporulat alacsony volta, hanem az elvándorlás. Különösen sokan mennek nyugatra dolgozni, ami a magyar állampolgárság egyszerűsített felvétele miatt könnyedén megkapható magyar útlevélnek tudható be.

Szinte kizárólag csak magyarok lakják (95%) Királyhalmát, az általános iskolában csak magyar nyelvű oktatás folyik. Évi egy tagozat indul (ám míg 2015 júniusában még húszan ballagtak el, az alsóbb tagozatokon már csak öt-hat diák van). A településen a vállalkozók, dolgozók többsége alma- és szőlőtermesztéssel foglalkozik. Az egyik helyi termelő szerint, aki egyben Szabadka városának mezőgazdasági tanácsosa is („minisztere”), a 80-as években léptek a professzionalizmus útjára (jobb híján úgy is fogalmazhatnánk, hogy a proletarizálódás után a polgárosodás folyamata indult el), és a 90-es években erősödött meg a gyümölcsészet.

A falu önképe

A terepmunkán készült mélyinterjúk, beszélgetések során folyamatosan előkerült, hogy a nem őshonos értelmiségiek, politikusok, akik nyugdíjas korukat is itt töltik, milyennek is látták-látják a falut, annak lakosait. Többszörsz, szinte mindenki a munkamorált emelte ki, a „dolgosságot”, ám ez nem feltétlenül pozitív kontextusban jelent meg, hiszen sokszor azzal társult, hogy „az emberek nem tartanak össze”, „túl anyagiasság”, „csak a saját hasznukat nézik”, „nem támogatják a kultúrát”, „a gazdagok el se jönnek a rendezvényekre”. De ez megértéssel, racionalizmussal is társul: dologidőben senkinek sincs ideje a közösségi életre, ez a falusi/paraszti múlt öröksége is, hiszen bálozásra csak télen volt idő. A múltból szólva kiemelik, hogy a II. világháború előtt a 4-6 nagyobb földbirtokos (köztük három-négy zsidó) mindig is összetartott, már amennyiben „kartelleztek”, előre megbeszélték a napszám mértékét, az éves juttatások nagyságát az általuk foglalkoztatott munkásoknak.

Az összetartás bizonyítéka a konfliktusmentesség a helyiek közt, de akadnak, akik kihangsúlyozzák, hogy ha szét nem is húznak, de mások megsegítése nem érdekli őket, önzőek, „maguknak valók” – amit a jövevény értelmiségiek szintén a paraszti múlttal, illetve a mai gazdálkodás jellegével is magyaráznak. Ha egymásnak nem is konkurensei a gazdák, de a maguk érdekét nézik.

Az interjúk során mindig kivehető volt némi „jugónosztalgia”, azaz a felbomlott, nagy Jugoszlávia-béli biztonságos élet iránti pozitív visszaemlékezés, ami a folyamatos gazdasági gyarapodást is lehetővé tette a helyieknek.

A falu önképének fontos része, hogy „a királyhalmiaknak vérükben van az összefogás” – ahogy azt az egyik helybéli származású újságíró kiemeli riportjában.³ Ám a terepmunka során ettől eltérő véleményeket is hallottam: ti. az emberek elsősorban magukkal, családjukkal, a megélhetéssel foglalkoznak, és ritkán segítenek egymáson. Inkább önmagukba fordulók, a közösségi életbe is nehéz őket bevonni, még a diákok szüleit is. Egy-egy tehetősebb gazda adományoz néha ezt-azt az iskolának az ünnepekre. Azaz inkább egyéni boldogulási stratégiákat választanak, nem közösségeket. Ám ezt nem feltétlenül széthúzásként jellemezték. A tanárok többsége nem falubéli, vagy aki igen, az is arra panaszkodott, hogy nem figyelnek egymásra az emberek, keményfejűek, önzők, csak a maguk hasznát nézik. Ha ez a habitus csak részben igaz a közösség tagjaira, a menekültek/migránsok iránti érdektelenségre, bizalmatlanságra is válasz lehet.

A magyar nemzeti identitás kapcsán előjöttek a vajdasági magyarok kapcsán már jól ismert toposzok: mivel Jugoszláviában, illetve Szerbiában éltek/élnek, egyfelől „nehezebb” magyarnak lenni, másfelől büszkén és „jobban” ápolják kultúrájukat, és lám, amikor a két szomszédos település gyermekeivel, vagy más magyarországi települések iskolásaival találkoznak, akkor kiderül, hogy a kisebbségi „jobban” táncol és szaval, mint az anyaországi. Annak ellenére, hogy a „kommunizmusnak”, a „jugoszlavizmusnak” nagy hatása volt, ahogyan arról a polgármester szólt, mégis fontos a magyarságtudat:

„Mi állandóan őriztük a magyarságunkat, meg műveltük, amink megmaradt... hiszen... úgymond könnyű magyarnak lenni Magyarországon [...] Én büszke is vagyok, hogy akármikor, oda merném állítani, szerintem, erre történt is már nagyon sok példa, és erre büszke is vagyok, hogy az én gyerekeim azok lepipálják az ásothalmiakat, tehát legyen az, nem tudom én, akár versmondás, vagy néptánc, vagy akár nemzeti identitást... kiemelő akármí.”

Ehhez hozzáfűzte, hogy *„odaát a politika is más, ott mindenki függetlennek vallja magát, miközben nem az.”*

Az egyik helybéli nyugdíjas vezető pedig, aki gyerekként a II. világháborút, az 1941-44-es impériumváltást is átélte, pedig így festette le a falu népét:

³ Bajtai Kornél: A királyhalmiaknak vérükben van az összefogás. In: *Magyar Szó*, 2016. január 14.

„Hát ... Nem zárt, mert nem nacionalisták, hogy mondjam Nem sovíniszták, nacionalisták, mert hát megszoktuk azt, hogy mi sose voltunk olyan értelemben színmagyarok, mint a magyarországi magyarok... mert hát kevesen vagyunk, akik emlékeznek még azokra a magyar időkre...”

Ellentétben sok vajdasági, magyarok lakta településsel, a II. világháború végén Királyhalmon nem történt vérbosszú a jugoszláv partizánok, titkosszolgálatok, vagy a helyi, környékbeli szerbek részéről, aminek egyik oka az lehet, hogy 1941-től a magyar hadsereg sem követett el itt bünteteket. Az oroszok bevonulásakor akadtak problémák, de ez, mint többen említették, a feltört borospincékhez köthető. Homályosan csak négy-öt emberre emlékeztek vissza, aki eltűnt 1944 végén, 1945-ben, akik vélhetően a nyilaskeresztes párt tagjai vagy hívei voltak. Tehát etnikai konfliktusok, vagy olyan összeütközések, amelyekre utólag ráhúzható lenne az etnikai jelző, nem voltak.

A faluban élő szerbek kapcsán, pozitív példaként kiemelték annak az egykori partizánnak a szerepét, aki itt telepedett le a II. világháború után, és mivel Tito futárja volt, magas rangú tisztként sok mindent kijárt a falunak. A falusi házakban élő, a határon szolgáló szerb és egyéb nemzetiségű tisztek kapcsán sem merült fel semmi negatívum, sőt inkább kiemelték, hogy megtanultak magyarul, és mivel utódaik a magyar iskolába jártak, akadt olyan gyerekek, aki végül asszimilálódott és magyarnak vallotta magát.

A migránsok/menekültek megítélése

Elöljáróban rögtön két fontos distinkciót kell tennünk: a (közöségi) médiában megjelent összeesküvés-elméleteknek legfeljebb halvány nyomát fedeztük fel a beszélgetések során és a királyhalmiak Facebook-oldalán: pár homályos utalást hallottunk, hogy „ezt valakik szervezik”, vagy valakik „érdekében áll”. A magyarországi és vajdasági magyar médiával ellentétben a falusiak inkább a migráns vagy a menekült kifejezést használták a leggyakrabban. Azaz nem használták az értékítélettel bíró illegális migráns, az illegális gazdasági bevándorló kifejezést, noha a magyarországi médiát erőteljesen követték. Akár kuriózunak is tekinthető, hogy egy közép-korú takarítónő egy alkalmi beszélgetés során a vándor kifejezést használta, miközben arról beszélt, hogy gyümölcsösükben megen-

gedte, hogy szedjenek a termésből, megmutatta nekik, hol találnak vízcsapot, ám mindez, mégis, részben negatív kontextusba ágyazódott: „ezek meg se köszönték, olyan csúnyán néztek rám”. Ám a mérlegelő, azaz a sem nem teljesen menekültellenes, sem nem menekültpárti narratívákban működött a *gyanú hermeneutikája*: szinte mindenkinél (eltérő módon) megjelentek a már klasszikus klisék: a szíriaiaknak sok a pénzük, segítettek nekik, közben eldobálták az élelmet (mert siettek), a legkorszerűbb, drága mobiljaik voltak, jól öltözöttek, tiszták, illedelmesek, összeszedik a szemetet maguk után, vagy éppen civilizálatlanok, agresszívek, koszosak, szemetelnek.

Miközben az egyes interjúk során az alanyoknál érezhető volt egy konzisztens vélemény kialakításának igénye, ami a falu narratíváját is inkább egységesként, azonosként igyekszik felmutatni, mindvégig kiérződött, hogy a faluban viták zajlottak. Erre jó példa volt egy spontán beszélgetés meghallgatása az iskola tanárijában az egyébként zömében nem is helybéli tanárok közt: a vallási-etnikai kérdéseket feszegető véleményt (ti. miért nem mennek a *sajátjaik* közé) többen megkérdőjelezték, részben a háborús körülményekre, részben arra hivatkozva, hogy az arab, illetve iszlám államok lakói korántsem egyformák, gyakran egymás ellenségei, sőt, keresztények is akadnak közöttük. Az iskolában megpróbálták elmagyarázni a gyerekeknek, hogy mit, illetve kiket is látnak. Így osztályfőnöki órán is igyekeztek erről beszélni, a gyerekekben eloszlatni az esetleges féltelmet. Az egyik fiatal anya – aki kézimunkacsoportot vezet és még tovább is szeretne tanulni, azaz „kilóg” a mezőgazdasági környezetből – elmondta, hogy a település északi részen élnek, az ablakból nap mint nap látták a menekültek százait. Két általános iskolás fiúgyermekét úgy nyugtatta meg, hogy elmagyarázta nekik: „*látjátok, most az egész világ megy el előttünk, mintha a National Geographic-et néznénk a tévén*”. Tapasztalata szerint viszont gyermekei barátja, aki nem arra lakik, félt, amikor ott járt náluk, mivel a szülei nem, vagy másképp magyarázhatták el neki a helyzetet.

A polgármester is a mérlegelők közé tartozik. Kihangsúlyozta, hogy a menekültügy itt öt éve jelen van, azóta tart a vonulás, tehát nekik korántsem új a helyzet. De szerintem nem okoztak nagy károkat, a média mindenben túloz, ezt többször kiemeli. A megosztottságról pedig így beszélt:

„*Teljesen érződött, hogy két részre szakadtunk, tehát voltak azok, azok, akik azt mondták, hogy ezeknek az embereknek segíteni kell, és*

nem tudom én, csomagokat gyűjteni meg osztani ezeket a dolgokat, meg persze volt egy olyan, olyan vékony kis réteg, aki azt mondta, hogy ezeket ki kell taposni innen. De a legnagyobb többség csak szemlélője volt az egésznek, és nem is igazán kívántak foglalkozni, igazából mindenki azt szeretné, ha az eddigi életét tovább tudja folytatni.”

A menekültkérdésről alkotott véleményt jól szemlélteti egy nyugdíjas kereskedő monológja. Az idézetben megjelenik a menekültekhez való viszonyulás több jellegzetes eleme:

„Itt Királyhalmán ..., általában nyugodt volt a helyzet, sokan átmentek, több százan [...] százával pici, ártatlan, ötéves, hatéves, hétéves kislányok kis kabátkában (...) Egyértelmű, az, amit mondtam, hogy kétféle érzés van. Az emberi érzés az, hogy éhesek, hogy enni kell, gyermekkel jönnek, hát enni kell, a másik dolog viszont az, hogy nekem kell egy bizonyos állapotot megszenvedni anyagilag. Lelkileg nem, viszont anyagilag biztos. Mert tönkretették a gyümölcsösöket, az őszibarackot [...] Mert leszedik, az egy dolog, de viszont kárt tettek a fáknak is, és eurót, dollárt, meg dinárt találtak. Össze volt ollóval ollózva, szétszórva, ez hihetetlen ... Igen, ollóval megsemmisítették a pénzt, meg a ruhájukat otthagyják, a nejlonzacskókat, a flakonokat, mindent szétdobáltak ... Úgyhogy kimondottak Királyhalmán semmiféle incidens nem volt.”

A polgármesterrel készült újabb interjúrészletben az egész történetet „sűrű leírásban” kaphatjuk meg:

„... nem csak csak Királyhalmán történtek dolgok, illetve problémák, de viszont én ezt fontosnak tartottam, hogy mindenféle médiában erről beszéljünk, ami történik, mert ha nem beszélünk a témáról, akkor nem is várhatjuk ennek a megoldását. De én ... én úgy mond önkéntesen is, hívtak, elvállaltam mindenféle médiaszereplést, hiszen hogy ha már felhívjuk valamire a problémát, akkor akkor nagyobb az esélye is, hogy megoldást fogunk rá találni erre a dologra. Konkrétan erre a menekültválsággal kapcsolatban elmondhatom, hogy elejébe több száz menekült vonult át naponta, ez a több száz, ez öt-hatszázra tehető, többek közt gyümölcsösökben telepedtek le, ahol egy szerencsétlen gyilkosság is történt, ugye, amikor két csoport összeveszett... Konkrétan a gazdák, tehát a tulajdonosok, nem mert bemenni a saját területére, akkor a temetőben, a temetőnket, amit szinte teljesen elvettek a falubeliektől a menekültek... Tehát egyszerűen a temető gondnoka, a munkás nem mert bemenni a temetőnek a

területére, csak amikor már ezek ugye továbbálltak, hihetetlen mennyiségű szemetet hagyva maguk után... állandó mindennapi takarításra volt szükség aztán.... Aztán érkezett az a pillanat is, amikor feltörték a halottasházat, és akkor bent aludtak, megszeptségtelenítették úgymond a sírokat, hiszen ... a keresztekre teregették ki a ruhákat száradni. ... Na most ennek az lett a megoldása, hogy köszönhetően az állandó médiaszereplésnek is többek közt, hogy végül állandó 24 órás rendőri jelenlétet tudtunk biztosítani a temető területére.”

A problémamegoldást előtérbe helyező polgármester arról is beszélt, miért nem hoztak létre polgárőrséget (amellett, hogy törvényileg ez nem is lehetséges), noha akadtak olyanok, akik radikálisabb javaslatokat tettek:

„Minden településen van olyan ember, aki... aki ezt felhossa témának [ti. a polgárőrség létrehozására], de én úgy érzem, hogy ezzel nem, nem oldottuk volna meg a problémát, egyáltalán. Sőt, inkább a lakosokban valami olyasmit sugalltunk volna, hogy szükség van egy ilyen dologra, hogy bajban vagyunk, hogy szükség van, úgyhogy nem, nem annyira jellemző.”

A nyugdíjas kereskedő úgy látta, a falu többsége nem magukat a menekülteket ítélte el, hanem a globális helyzetet, és a menekültválság kapcsán oly gyakori összeesküvés-elméletek nyomai is megjelentek véleményében, így például, hogy az egész menekültáradatot valakik irányították, nekik úgy tűnt: *„Ha valakik ennyire tudják a dolgukat, az irányított lehet.”* – ti. szervezettnek, céltudatosnak látszódtak, akik tudják, merre kell menniük, és a gazdag arab államokra is utalt, akik nem fogadják be őket. A fiatalabbak jól öltözöttségét is megemlítették, ami azt a gyanút keltette bennük, hogy nem csak pénzük van, de nem is feltétlenül menekültek, ellentétben a családokkal, a kisgyerekekkel, akik közt sokan *„csont, bőr”* voltak.

A beszélgetésbe bekapcsolódott felesége is, közbeszólása jól jellemzi a magyarországi média hatását, és utal arra a sérelemre is, amelyet a 2004-es népszavazás okozott a határon túli magyaroknak:

„Tudja nekem, mi a fájó pont? Tudja mi mindig nézzük a magyar tévét, mi azt nézzük, hát most mondom a nevét, a Gyurcsány annyira... hogy mondjam... Ezeket a menekülteket befogadja a saját házába, meg hogy annyira mellettük van, közbe mikor volt a szavazás a határon túli magyarokért, azt meg hogy ellenezte, mert hogy el fogják lepni... Én gondolom, hogy ezért nagyon tudok haragudni, hogy

azt a tiszta idegen embereket befogadja, az ő saját népit, akik meg magyarok vagyunk és meg ez is valamikor Magyarország volt.”

A nyugdíjas kereskedőnél megjelent az európai/nem európai menekült distinkciója is. A 2015-ös válság elején, januárban-februárban még elsősorban koszovói albánok érkeztek, ennek kapcsán fejtegette, hogy a koszovói albánok ugyan balkáni nép, de nem európai, a kérdés tehát, hogy más kultúrával és vallással hogyan tudnának beolvadni; tapasztalatai szerint párhuzamos társadalmakat hoznak létre. Szintén a globális és magyarországi diskurzusból ismert elem jelent meg az egyik középkorú boltosnő informálisan elmondott véleményéből. A boltban ugyanis télen negyven-ötven koszovói albán menekült jelent meg, akik a felszólításra sem hagyták el a meleg üzletet, annak bejáratát teljesen elfoglalva és eltorlaszolva, szemtelenkedtek, s emiatt féltek is tőlük. Szerinte nagyon agresszívan viselkedtek, és a *civilizálatlan* kifejezést használva utalt arra, hogy nem európaiakról van szó. Az albánokkal szemben az afgán, iraki, szír menekültek *kulturáltan* viselkedtek a boltban, keveset vásároltak ugyan, csak a legszükségesebbeket – vizet, kekszet, pelenkát –, rendesen fizettek, de a forgalom legfeljebb tíz százalékkal nőtt. Benne az a kérdés is felmerült, miért mennek a koszovóiak családotól – hiszen régebben is mentek ki dolgozni nyugatra, de csak a férfiak, akik aztán hazaküldték a pénzt, és hangsúlyosan még egyszer felvetette: most ők miért menekülnek, ha Koszovón nincs háború?

Velük ellentétben, említette meg a boltosnő, egy „banda” tagjai, vélhetően macedón muzulmán cigányok (hogy miképpen tudta mindezt róluk, nem vált világossá) többször meglopták már őket, egyikük pénztárcáját is elvitték. A két eltérő vélemény jól mutatja, hogy nem feltétlenül tekintik civilizáltnak azt, aki európai, és a személyes tapasztalat hatására ázsiai is válhat kulturálttá a szemükben – a megítélés attól függ, kihez kapcsolódik a probléma, incidens, kellemetlen élmény. Ám ha nem tapasztalnak ilyet, ugyanazon a településen, például egy fiatal boltoslány a menekültek kapcsán – akik szerinte sem loptak soha semmit – ezt mondta: „*Mi szeretjük őket.*”

Az adott helyzet megítélésére tehát különféle példákat találhatunk, ahogyan arra is, mások percepcióit hogyan ítélik meg. A nyugdíjas iskolaigazgatónő, aki a falu központjában lakik, pár háznyira a bolttól, ahol rengeteg menekült megfordult, semmi negatívumról nem számolt be, sőt:

„Nézze, érdekes módon a faluban semmilyen incidens nem történt. Ezek az emberek itt lótottak-futottak a boltokba, de mind annyira fegyelmezett volt, hogy így ezekbe így beleültették azt, hogy így maradhatnak úton, de itt rendesen fizettek a boltban, senkihez, hogy így most a kertbe bementek volna, mert hát nincs itt bezárva semmi, maga bejött az én kapumon [...] Segítséget nem kértek tőlünk, sem ételben, vagy hogy elbújnának, vagy mit tudom én, ilyen nem volt. Összeszedelődzködtek itt az állomásnál, sajnos vonattal nem tudtak menni sehova, mert nincs vasúti menetünk Szabadka és Királyhalom között, mert cserélik a síneket meg mindent. Csak a busz. De ha be kellett menni a városba, rögtön felállt, átadta a helyet meg minden, szóval semmi ilyen nem történt nálunk. Senkit ilyet nem hallottam, hogy panaszkodott volna, hogy leszedtek vagy mit tudom én...”

A fenti példa tehát arra utalás, hogy ugyan a többség akár menekültelesen is lehetett, vagy véleményükből kiérződhetett az elitélőbb hozzáállás, de ez nem volt akadály annak, hogy valaki sajnálja őket, és ne is ítélje el őket. Ám ez arra is utalhat, hogy a faluban nem volt olyan „nyomás”, elvárás, ami felülről, vagy éppenséggel a hangsúlyosabb kisebbség, esetleg tényleg a többség részéről érkezett volna.

Azaz a falu zártsága, az emberek zárkózottsága az idegenek, a másik irányában máris egy válasz lehet arra, hogy megjelenésük félelmet váltott ki, ám – mint látjuk – egyéb okok miatt ez nem torokkollott nyílt menekült- és idegenellenességbe, xenofóbiába. A vélemények beágyazódtak a határmenti kontextusba, de a magyarországiába is. A már idézett tanárnő, noha a menekültekkel egyáltalán nem szimpatizált, a radikális politikai lépéseket és túlzó véleményeket is elítélte. Mondandója akár önellentmondásosnak is tekinthető, rávilágít arra, hogy mennyire nehezen tudtak összefüggő álláspontot kialakítani, véleményük mondhatni folyton változott, árnyalódott:

„Az az igazság, hogy én csak azt látom, hogy reklámozza magát a Toroczkai (ti. a Facebook -on, a falu honlapján), meg... tehát... neki ez a menekült...ekhez való hozzáállása is az én szememben nagyon szélsőséges volt. Elhiszem, hogy sok volt, elhiszem, hogy... egyetértek Orbánnal, hogy nagyon helyesen csinálta, nem gondolkodik más, legalább ő gondolkodjon, most gondolok itt az EU-ra. Tökéletesen megvédi az országát meg kiáll az emberekért. De viszont amit Toroczkai csinált, hát nem leprások ezek az emberek éppen azért, hogy úgy kelljen kezelni őket.”

A károk és a temető ügye

A faluban élő VMSZ-es politikus, Osztrogonác Simon nem csak a falu egyik informális vezetője és mezőgazdasági vállalkozó, de Szabadka község mezőgazdasági tanácsosa is. A vele készült interjút összefoglalva jól láthatjuk a tipikus problémákat, a hozzáállást, de a válságra adott jellegzetes válaszokat is. A legnagyobb gondot a szemét jelentette, annak eltakarítása volt költséges – de ehhez próbáltak plusz forrásokat biztosítani a várostól. Az emberek féltek kimenni a gyümölcsösbe. Ám mivel a menekültek egy útvonalon haladtak, így nem az egész faluban szemeteltek, és csak a kitaposott ösvény mentén okoztak kárt a gyümölcsösben. Osztrogonác már-már hagyományosan mondta a helyi termelők „sírását”. Tízszereesen nagyobb károkat akartak bejelenteni, de sem az összeírásnak nem volt meg a módja, sem a helyzet rendezésének, a kártalanításnak.

Osztrogonác mindenütt a helyzet ellentmondásosságára hívta fel a figyelmet. Ő ugyan nem érzett együtt a menekültekkel, mert a problémát így nem lehet megoldani, és a kerítés is furcsa érzelmeket váltott ki belőle, szörnyű látványt okozott, de a fizikai megoldást szinte mindenki üdvözölte, mert ez hozta a megoldást. Narratívája tehát azon az „egyszerű” képleten alapult, hogy egy kis falu, de Szabadka városa, sőt, az ország sem tudja megoldani napi párezer menekült kérdését, gyakorlati szempontból tehát mindegy, ő magánemberként sajnálja-e őket vagy sem. Amit lehetett, ők megoldották, a cél a polgárok biztonságának megőrzése, a károk szanálása volt, a válságot pedig nem akarták elbogatellizálni, de a felnagyításnak sem lett volna értelme. Nem egy globális válság kitüntetett lokális esetévé akartak válni a médiában, hanem inkább kivonni magukat.

A helyi lakosok is megosztottak voltak abban, hogy tényleg akkora károkat okoztak-e, s hogy azért szemeteltek-e, mert „ilyen a kultúrájuk, a civilizációjuk”, vagy egyszerűen nem volt elég szemetes. A helyi boltban például azt állították, hogy ha volt hová szemetelni, eltakarítottak maguk után, amit pedig elszórtak, sietségükben tették.

Kanizsával és Horgossal szemben Királyhalom részben azért különleges eset, mert a helyi, egykori és mai vezetők, véleményformálók, tanárok és egyes lakosok stratégiája – ha beszélhetünk tudatosságról – inkább konfliktuskerülő volt. Ez elsősorban Katona Róbertre, a helyi közösség közgyűlésének elnökére igaz, aki saját bevallása

szerint a problémák megoldására fókuszált, nem a hangulatkeltésre. A fiatal gazdálkodó ugyan a média rendelkezésére állt, de a két leg-súlyosabb eset kapcsán, amely a falusiak életét mégis megbolygatta, a nyugodt, mérsékelt légkör megőrzését tűzte ki célul. A mainstream szerb, illetve vajdasági magyar és magyarországi médiával ellentétben került a szenzációhajhászást, és a helyiek zárt Facebook-csoportján is (melynek megközelítőleg hatszáz tagja van, bár nyilvánvalóan nem mindnyájan helyiek) sem kerültek ki nyíltan xenofób, rasszista posztok. Az országos média két ügyet kapott fel: amikor a migránsok jobb híján a hőség elől a temető fái alatt kerestek menedéket, feltörték a halottasházat, hogy áramhoz jussanak mobiltelefonjukhoz. A helyiek diskurzusában ekkor jelent meg az, hogy „nem tisztelik a kultúránkat”, „mi lenne, ha ezt mi tennénk az ő temetőjükben”, hogy más vallásúak, más a civilizációjuk, lám, szemtelnek, ott teregetik ki ruhájukat (mivel a temetőben tudtak mosni a nyílt csapoknál). Katona úgy oldotta meg a helyzetet, hogy rendőrköt hívott, majd lezárták a temetőt, és egy kétnyelvű táblát helyeztek el a bejáratnál, melyen angolul és arabul az szerepelt, hogy „Tilos belépni a temetőbe és a templomba” (utóbbin a halottasházat kell érteni). A helyzet ezzel megoldódott, a téma lekerült a terítékről.

Csak pár riport jelent meg a helyzetről, egyesek tartalma pedig ellentmondásos. A *Magyar Szó* napilap *A temetőben táboroznak a migránsok* című cikkében⁴ olvashatjuk, hogy „Királyhalmán a migránsok gyakran a temetőben éjszakáznak. A minap még a ravatalozó ajtaját is feltörték. A temető szintén megdöbbenő látványt nyújtott, széthagyott szemét, vizes palackok, ürüléknyomok...” A képet a helyi közösség elnöke árnyalja: „az elmúlt hétre volt jellemző, hogy a temetőben, a halottasház környékén nagyszámú menekült volt, negyvenes-ötvenes csoportokban tanyáztak. Ott éjszakáztak, pihentek meg, nagy károkat okozva ezzel. Az ajtókat is feltörték, behúzódtak a ravatalozó épületbe, és ott aludtak.” Ám kiderül, a rendőrség intézkedett: „Hétfőn reggel egy megközelítőleg 25 főből álló csoportot találtunk kint. Értesítettük a rendőrséget, kijöttek, az intézkedés után pedig elszállították őket.” A cikkből kiderül az is, hogy a temető gondnoka szerint „az ajtók feltörésével 5000–10 000 dináros kár

⁴ Lukács Melinda: A temetőben táboroznak a migránsok. In: *Magyar Szó*, 2015. augusztus 5., 1. és 9.

keletkezett”; az említett összeg egyébként nem tekinthető nagyinak, mintegy 13-25 ezer forintnak felel meg.

A polgármester stratégiája tehát gyakorlatias volt. A temetőben zajlottak történetét így foglalta össze: „*Leszedték a sírokról a koszorúkat... akikről még nem múlt el a négy hét, és azzal tüzeltek. Föltörték több alkalommal, cseréltek zárat, de föltörték, a halottasházat... az áram miatt.. hát hogy föl tudják tölteni a mobilt, a mobiljaikat, igen... Ööö, hát most meggyalázták?... A szennyesüket a sírokra rakták, beszemetítették a temetőt [...] Nem tudtak elférni a halottasház előtti placccon, hanem mivel csempreszek vannak a sírok, az utak közt, hát azoknak az árnyékát használták... Víz persze szét van vezetve az egész temetőben, és csapok vannak rendszerezve, és hát azokról a csapokról látták el magukat a szerencsétlenek. Vízrel ott tudtak megmosakodni, az ő reggeli vallási ööö dolgaikat elrendezni... És ... hát nagyon, legalább négyszer-ötször kellett a községi közigazgatáshoz... [fordulni]”*

Vagyis nem kulturálatlanságnak, vallásgyalázásnak állította be a történeteket, hanem azzal magyarázta, hogy a menekültek itt találtak az életükhöz szükséges dolgokat: vizet, áramot, árnyékot, itt tudtak mosni, pihenni. Először rendőröket hívtak, kitessékeltek a menekülteket, kitakarították a temetőt, rendbe hozták a ravatalozót, bezárták a kerítést (igaz, egy közönséges madzaggal), és ami a legfontosabb, egy arab és angol nyelvű táblát tettek ki, miszerint tilos a temető területére és a templomba (halottasházba) belépni. Ezzel az ügy le is zárult egyik napról a másikra.

A gyilkosság

A másik ügy, amely szintén bekerült az országos médiákba, egy gyilkosság volt Királyhalom külső területén, már közel a határhoz. 2015. augusztus 27-én egy afganisztánit leszúrtak, a másik kórházba került – minden híradás arra utalt, hogy két-három ember egymás közti veszekedése fajult gyilkossággá. A legkimértebbnek a vajdasági magyar média bizonyult, a Pannon RTV beszámolójában egyaránt használta a magyar médiából „importált” illegális migráns, illetve a migráns és a bevándorló kifejezést is. A helyi szemtanúk beszámoltak a félelemlről: *„Szabó Katalin: Összeverekedtek és megszurkálták egymást. Halott is van és sebesült is. Hiába szaladgálnak a rendőrautók, de sehol semmi sem történik, hogy jobb legyen. Bodó Erzsébet: „Reggel láttam, hogy jött a mentőkocsi, jöttek a rendőrök. Halottuk, hogy leszúrtak ott valakit.”*⁵

A másnapi Magyar Szó már a cikk címében is a menekült szót használta: *Megöltek egy menekültet Királyhalmán.*⁶ Katona itt is elmondja, *„a helyiek már az eset előtt is féltek [...] Bezárkózva élnek és várják minden alkalommal, hogy a tömeg elvonuljon.”* Ugyanakkor a terepmunka során többen említették, hogy ugyan a félelem jelen volt, de akadt, aki nem is látta a menekülőket, hisz a település egész más részén él. Ez a riport azonban ellenmondásos, nem világos, kiket tartanak maffiatagoknak: *„A faluban megtudtuk, hogy a migránsok már szerveződtek is, kisebb maffia alakult ki Királyhalmán. Reggel a negyed hétkor Szabadkára induló buszra felszállnak, a városban összeszedik a nagyobb csoportokat, akiknek azt mondják a szolgáltatás – éjszakázás biztosítása a faluban, majd a határon való átvezetés – ezer euróba kerül fejenként.”* Továbbá, hogy a szabadkai taxisok 500 euróért viszik az embereket a határra Királyhalmáról Magyarokanizsára – hogy innen miért oda, az sem világos. Ahogyan az is homályban marad, hogy a maffia, vagyis az embercsempészek kik – királyhalmi magyarok esetleg vagy mások? Egy férfi viszont arról beszél, hogy *„Ki tudja, hogy milyen vírusokat*

⁵ Királyhalom: Gyilkossággal végződött a migránsok összetűzése. Pannon RTV híradója, 2015. július 27.

⁶ Tóth Margareta: Megöltek egy menekültet Királyhalmán. In: Magyar Szó, 2015. július 28., 1. és 11.

hordoznak, amiről mi nem is tudunk. Ezek nem félnek semmitől és senkitől. Megáll az ember esze...” – a gyilkosság kapcsán tehát megjelenik az a dehumanizáció, az elidegenítés, a betegségek terjesztésének feltételezése.

A két ismertetett tudósításhoz képest a szerb (bulvár)sajtó szenzációhajászbabb módon tudósított, és már a címekben használt kifejezések is jól jelzik ezt, nem kevésbé a képi anyag (a magyar tudósításokban csak rendőrök, illetve a nyilatkozók képe jelent meg). A szerb cíkcímek eleve többes számba tették a *konfliktus* szót, migráns csoportok összetűzéséről írtak.⁷ A legmesszebb a *Blic* (fél)bulvárlap ment el, mely a cikk címben a *masakr* szót használta (az angol *massacre* szóból származó masakr tömegmészárlást, öldöklést jelent, de arra is utalhat, hogy emberiség elleni bűntettéről van szó). Szintén messze ment a *Telegraf* nevű bulvárnapi lap, mely címében nagybetűkkel VÉRES VEREKEDÉSRől írt, melyben megöltek egy migránst, s egy képet is közölt⁸. Kérdés, hogy a kép egyáltalán a helyszínen készült-e, mivel azon egy vasúti kocsikerekei is láthatók, noha a gyilkosság nem a vasútvonal mentén történt.

Katona Róbert a helyi beszélgetés során arról is beszámolt, hogy ő maga ugyan készségesen válaszolt az újságírói kérdésekre úgy a kápolna, mint a gyilkosság ügyében, de alapvető stratégiája, amit a falu érdekének tart, hogy senki se szítsa a hangulatot, a problémákat pedig mihamarabb oldják meg félelemkeltés nélkül. Némiképp ezért megromlott a viszonya az ásványbányai polgármesterrel, aki a gyilkosság napján épp Észak-Bácskában járt, és a hírre meg is jelent Királyhalmán, és előszeretettel nyilatkozott. Katona szerint Torockai a menekültkérdés révén saját karrierjét építi.

⁷ L. pl. (mind 2015. július 27-i hír): Ubijen migrant u sukobima u Bačkim Vinogradima. N1 Srbija rs.n1info.com/.../Ubijen-migrant-u-sukobima-u-Backim-... (Letöltés: 2015-08-04); MASAKR U VOČNJAKU Ubijen imigrant kod mađarske... www.blic.rs/vesti/hronika/masakr...imigrant.../q0vptvm (Letöltés: 2015-08-04); U tuči imigranata u Bačkim vinogradima rano jutros jedan ...; Ubijen migrant u sukobima u Bačkim Vinogradima – Naslovi; ...www.naslovi.net/tema/783928 (Letöltés: 2015-08-04)

⁸ Ovo je mesto na kojem je u KRVAVOJ TUČI ubijen MIGRANT! Telegraf, 2015. július 27. <http://www.telegraf.rs/vesti/1678291-ovo-je-mesto-na-kojem-je-u-krvavoj-tuci-ubijen-migrant> (Letöltés: 2015-08-04)

Meg kell említetünk egy másik királyhalmi riportot is, mely az újvidéki, menekültügyben mérsékeltabb, politikai témákban tárgyilagos, független magánlapban, a *Családi Körben* jelent meg, egy helyi származású irodalmár tollából.⁹ A riport eleve nem a klasszikus képpel indít (szemét, gyilkosság, temető ügye), hanem az embercsempészekkel, hogy itt a „police is maffia”. *„A hatóságok ugyanis nem tudnak és nem is akarnak törődni a menekültekkel, hiszen az érdekük, hogy azok a lehető leggyorsabban elhagyják az országot.”* Hasonló véleményekkel a terepmunka során is találkoztunk, tehát a csempészség megítélésével: ha a rendőrök is ezt teszik jó pénzért (nap, mint nap látták őket), a helyiek miért ne tehetnék ezt? Ugyanakkor egy helyi nevét sem említették meg, csupán, hogy „mindenki tudja, kik foglalkoznak ezzel”. A kérdés kapcsán került szóba az is, hogy helyben már munkaerőhiány van, mivel korábban a szomszédos településről mindig romák érkeztek idénymunkásnak, most viszont a jövedelmezőbb csempészséget választják. További kutatásra van még szükség, hogy lássuk: a menekültellenesség és a romagyűlölet, a „cigánybűnözés” emlegetése miképpen kapcsolódik össze, hogy a „mi”, magyar csempészeink tevékenysége miatt „megérthe-

⁹ Berényi Emőke: „Nagyon sajnáljuk őket, de...” Helyszíni riport a királyhalmi menekültáradatról. In: *Családi Kör*, 2015. augusztus 20., 10. és 11.

tő” (mint régi túlélési stratégia), ám a „horgosi cigány csempészek munkája” már elítélendő.

Berényi Emőke riportja egyébként inkább mondható tárgyilagosnak és átfogónak, azzal, hogy előkerülnek a helyiek érzelmei: a sajnálat, a félelem, sőt, hogy a gyilkosság miatt pánik tört ki a faluban, vagy hogy a helyiek úgy értelmezték, a migránsok „elfoglalták” a temetőt, *„és az erősen vallásos falusiak megdöbbennek azon, hogy az ide érkező idegenek nem csak őket nem tisztelik, hanem a halottaikkal is kegyetlenséértően bánnak. Teljesen felháborodtak, mert úgy érezték, hiába alkalmazkodnak a menekültekhez, ha azok nincsenek tekintettel a kultúrájukra és a hagyományaikra.”* Ugyanakkor egy szenzációhajhász videóról is szól, amikor egy magyarországi újságíró felbukkant a kamerájával, megijesztve a menekültet, aki erre agresszívvá vált, *„felkapott egy vastagabb ágat, és azzal fenyegette a felé fordulókat”. A riporter szerint: „Azt gyanítom, a riporter egész nap követte a csapatát, előle akart menedéket keresni a vele tartóknak. Másnapra persze már fenn volt a világhálón a szenzációhajhász címmel ellátott videó, amely arról szólt, hogy a királyhalmi gazdák fegyvert vásárolnak, hogy megvédhessék magukat.”* De Berényi arról is beszámol, hogy mindez túlzás, még ha beszélt is rendőrrel, aki szintén tart a nagyobb számú csoportoktól, és Katonát is idézi, aki *„úgy véli, a két héttel ezelőtti állapotokhoz képest végre stabilizálódott a helyzet”*.

Az afgánok egymás közti leszámolásáról, a gyilkosságról szóló történet elmesélésekor a polgármester ismét a hisztéria elkerülését hangsúlyozta, a probléma gyors megoldását, lezárását, kiemelve, hogy a szomszédos magyarországi település polgármesterével ellentétben ő nem akarta mediatisálni az esetet a szükségesnél jobban, nem akarta kihasználni a helyzetet. Ő szólt Torockai Lászlónak, hogy a gyilkos vagy a gyilkosok esetleg Ásotthalom felé tartanak. Felhívta telefonon, ő éppen Kanizsán járt, s rögtön megjelent a helyszínen, ottnyilatkozott: *„megintcsak kihasználta a médiát. ... Én meg nem tartottam fontosnak, a megjelenést, és persze elmentem a helyszínre, de ez most pont nem egy olyan eset, ami Királyhalomnak a legfényesebb eredménye egy ilyen gyilkosság úgymond.”*

A polgármester tehát itt is gyökeresen más stratégiát választott, mint a média, a magyar kormányzat, vagy éppen a vajdasági magyar politikai elit és a közvélemény jelentős része. Az esetet ugyan nem

akarta elbogatellizálni, de célja újra a helyi lakosok megnyugtatása volt.

A csempészek és a rendőrök

A menekültválság főszereplői nem csak maguk a menekültek, hanem a segítők, a szociális munkások, a rend- és határőrök, az őket szállító taxisok és nem utolsósorban a csempészek is. Nem mehetünk el amellett, hogy ne vizsgálnáink meg, a csempészekkel kapcsolatos negatív vagy pozitív attitűdök mivel állnak kapcsolatban.

Mint már említettük, a szerb kormányzat politikája kétarcúnak mondható: miközben fennen hirdeti, hogy minden nemzetközi egyezménynek eleget tesz, betartják az emberi jogi követelményeket, segítik és befogadják a menekülteket az ország lehetőségeihez mérten, világos (volt), hogy az állam célja egy volt: ha már beengedték a menekülteket, a cél, hogy minél előbb a magyar, majd a horvát határra utazzanak és elhagyják az országot pár napon belül. Az állami vasúttársaság közvetlen különjáratokat indított a macedón határról, de ezt tették a buszvállalatok is. A jegyárak variálódtak, olykor irracionális különbségeket mutatva ugyanazon a távon, azaz a menekültek ki voltak téve a szolgáltatók kénye-kedvének. Míg azonban a magántulajdonban lévő buszosokat a rendőrök sokszor biztosították, mint például a Szabadka-Királyhalom járatokat is, addig a taxisok ellen olykor felléptek a rendőrök, elkobozva autójukat vagy csempészként tartóztatva le őket. A közvélemény azonban, mivel a sajtóban sok sztori jelent meg a menekülteket hatalmas összegekért szállító, „csempész”, „rabló” taxisokról, a róluk alkotott kép – ahogy talán általában is a taxisokról alkotott kép – sokkal inkább negatívabb volt.

Velük szemben a csempészekről több értelmezési keret jelent meg. Az egyik általában köthető a mindenkori csempészés megítéléséhez, akár „a régi magyar időkből”, ami a szerb kultúrában is jelen van: a csempész kijátssza a fináncot, az állam képviselőjét; az adócsalás a magyar virtus eleme, pozitív kicsengésű. Talán nem véletlen a Rózsa Sándor-kultusz újra kivirulása elsősorban ott, ahol Rózsa Sándor állítólag megfordult. Így Ásotthalmon múzeuma is van, a falusi lap címét is *Rózsa Sándor népére* keresztelte át Torockai, és megtartják a Rózsa Sándor napokat is. Királyhalmon pedig olyképp jelent meg, hogy Katona nyomozni kezdett a története után, mert a közhiedelem szerint felmenői egyike adta ki Rózsa Sándort a csempészeknek.

döröknék. A levéltári nyomozásban éppen Torockai segített neki, de ennek ellenére:

„Köztünk.... köztünk egy egész különleges kapcsolat van, nem azt mondom, hogy baráti, de egy munkakapcsolat van. [...] Én, amit látok, hogy ő kihasználja állandó jelleggel a médiában való szereplést. [...] Ő a médiában való szereplést teszi az első pontra. [...] Ha engem kérdezel, akkor ez neki ugródeszka Ásotthalom.”

Látszólag mellékes a betyárkultusz szála, de az idősebbek is beszámoltak arról, hogy „a szegény magyarországiak” milyen soká őrizték az egykori mosóporos szövetszatyrokat, s hogy általában milyen természetes volt a csempészség, a cserebere. Nem csak az inséges időkben, mint a hiánygazdaság fémjelezte szocialista időkben (tévhit, hogy 1990-ig Jugoszláviában minden volt, vagy ne lett volna érdemes egyes árufajtákat a szocialista blokkból odacsempészni), de Jugoszláviában/Szerbiában a 90-es években, sőt, a szerb-magyar határon a mai napig folyik a kétirányú csempészség. A csempészség tehát régi, bevett „munka”, túlélési stratégia a nehéz időkben, és ismét a 90-es évek elején még általános iskolás korú polgármestert idézhetjük: *„...a falunak több mint a fele az alkoholcsempészzettel foglalkozott úgy mint, úgy mint minden határ menti település, tehát Magyarországra ment az alkohol. [...] Onnan meg a benzin idefelé, de hát ugye... De hát akkor egy olyan világ volt, hogy tényleg nem lehetett másképp átélni, és... És ezt nem bűncselekményként fogták fel a helyiek, hanem egyszerű túlélés, túlélési lehetőségként...”* Iskolas korukban biciklivel tettem meg naponta pár kört, hétvégére megvolt a zsebpénzünk, mondhatni, szocializációjuk egyik eleme volt a csempészség.

2015-ben új helyzet állt elő, noha nyilvánvaló, hogy korábban is volt embercsempészet, ám nem ipari méretekben – az a benzin-, alkohol- és fegyvercsempészethez kapcsolódott. Többen anómiaként írták le a helyzetet, amiben benne vannak a hatóságok, a buszvállalkozók, a taxisok. Senki sem tagadta, hogy falubelijeik is részesei a menekültiparnak, de nevet senki sem akart mondani. Többször pár embert vagy családot említettek, maximum tízet. Akadt, aki éppen Magyarországon ült ítéletére várva, vagy eljárást indult ellenük Szerbiában, „a rendőrség nemigen törődik velük”, az egész „nem nyilvános” – ahogy Osztrogonác Simon jellemezte a szituációt, aki szerint az emberek nagy része elítéli a helyi embercsempészeket. Ő is megemlíti a szomszédos település lakóit, a horgosi romákat, akik

látványosan meggazdagodtak e tevékenységből, és most nem hajlandók dolgozni, nem jönnek állandó- és időnymunkára sem a faluba, ami miatt munkaerőhiány lépett fel, emiatt Szabadkáról pótolják őket. A menekültek megjelenése tehát a faluban részben a státusok átrendeződését is eredményezte: egyeseknek az anyagi felemelkedés lehetőségét hozta magával.

Többen is utaltak arra, hogy kik is lehetnek a csempészek – a romák, akik nem falubéliek, akikhez a korábbi bűntényeket is hozzákötik, mint azt már fentebb is jeleztük: *„Annyit tudok, hogy a cigányok biztos, hogy csinálják, mert nem jönnek dolgozni, meg mert a bűnözés sokkal kevesebb... [felnevet] Tehát az, aki bűnözéssel foglalkozott eddig is, az biztos, hogy benne van, azért, mert nagyon megszűnt, lecsökkent a bűnözés a környékünkön.”* De az interjúalanya mondatai közt ellentmondás fedezhető fel, amit végül az embercsempészet mint a csempészet egy formájának a relativizálásával old fel: *„Másik dolog, hogy én nem tudom, hogy ezt miért mondják embercsempészetnek. Az embercsempészet az, amikor valakit elrabolnak, és kényszerítik arra, amit nem akar. Itt szolgáltatást nyújtanak. Ezek [nevet] amit az állam nagyban csinál. Ezek felkínálják a pénzüket, hogy emezek vezessék el őket a határig vagy vigyék el. Hol itt a csempészet?”*

Azaz láthatóak, különösen az utolsó interjúrészletekben, azok a dilemmák, ellentmondások amik felmerülnek az embercsempészek kapcsán:

- hogy személyesen nem ismernek helyi csempészt;
- ha tudnak róluk, nem mondanak nevet;
- a *mi* csoportunkban akadhatnak jó, rendes csempészek, ez hagyomány, munkalehetőség, jövedelemkiegészítés, életstratégia;
- az egykori, érdemtelen szegények gyors meggazdagodása viszont elítélhető;
- ha a rendőrök ezt csinálják, miért ne tehetnék mások is;
- eleve bűnözők fogtak bele;
- nem is a *mi* csoportunk tagjai;
- a csempészek romák;
- minden bűntény romákhoz köthető;

és ami figyelemre méltó: sosem említődik meg, hogy a csempész magyar vagy szerb nemzetiségű lenne.

Az erős összekapcsolást inkább a menekültek és a romák esetében láthatjuk. A romák kezdetben vájkot (vályogot) vetni jöttek, majd idénymunkásnak. A bűnözést, a jellemzően vagyron elleni bűncselekményeket hozzájuk kötik, ugyanakkor a menekülthullám érkezésével ez eltűnt, ahogy idénymunkára sem jönnek. Az emlékezet szerint akadt ugyan roma család, aki házat vett, „de nem fogja őket a homok”. A romaellenes diskurzus azonban nem helyi „találmány”, az ottani magyar sajtó gyakorlatilag már a 90-es évek kapcsán részben a romákat tartja bűnbaknak, illetve az ellenségképzés helyi része a cigányellenesség. Azaz minden „rossz” dolog a menekültekhez, illetve a romákhoz kapcsolódik, az idegeneknek tekintetéről alkotott vélemények elemei „áttevődnek” egyikről másikra, az előítéletekességét együtt erősítik fel: velük kapcsolódik össze a szemét, a kulturálatlanság, a civilizálatlanság, a „nem dolgozás”, a csempészés stb.

A kerítés megítélése

Amikor a magyar kormány bejelentette, hogy műszaki határzárat építenek a szerb-magyar határra, az először megrémisztette a helyieket, attól tartva, a több ezernyi migráns éppen a falujukban ragad, ők pedig ismét a vasfüggönyön túl ragadnak, mint 1945 után. A polgármester szerint: „*Elítélték a kerítést. Aztán látták mindaddig, megépítését, mindaddig, míg nem látták értelmét, hogy le lesz zárva a határ, és tényleg nem lesz lezárva az átkelés, hanem csak építik a kerítést, és mindenki megy úgy, ahogy akar, tehát az úgy furcsán vette ki magát.*”

Egy helyi értelmiségi viszont is hasonló véleményváltozáson esett át, de részben más okokból: „*Énbennem nagyon negatív érzelmet váltott ki, de főleg az miatt, mert ugyanúgy átmennek, mint előtte, csak az állatok akadnak fönt, a sok őzike, vaddisznó, mind szétromcsolódozott... És akkor én még nem tudtam, hogy ezt ilyen komolyan gondolják, hogy emitt se... Tehát hogy így lezárják a határt, tehát így van értelme... De csak hogy megépítettük, és az a rengetek állat, ami az erdőn át közlekedett és fennakad, az borzalmas volt nekem, az valami szörnyű... [...] Láttam, egy őzikét láttam... Ekkora hely van a kerítés meg a szögesdrót között, ott a menekült simán átmegy, s átmászik a kerítésen, de szerencsétlen állat nem tudja, az nekiszalad a zsilettos drótnak. Huhh! Nyuszik, mind... Nagyon nem...*”

A kerítés felépítése ugyanakkor nem hozta magával a menekültekkel való viszony újraakasztását, mert a műszaki határzár felépítése után már alig jöttek erre menekültek, majd végképp más útirányt választottak. A menekültválság gyorsan tűnt el a falu életéből, csak az emlékekben maradt meg,

A helyi diskurzust meghatározó tényezők

A fentiek ellenére, ti. hogy a magyarországi, vajdasági magyar stb. menekültválsággal kapcsolatos diskurzusoknak szinte az összes eleme megjelent a királyhalmiak narratívájában is, fel kell tennünk a kérdést, miért nem alakult ki, illetve a kutatás során miért nem volt tapasztalható olyan magasfokú félelemérzet, bizalmatlanság, gyűlöletkampány, idegenellenesség, miért nem tört ki morális pánik más, hasonló helyzetet megelő településekhez képest? Ennek egyik kézen fogható oka, hogy a terepmunka során már alig fordult elő menekült a faluban – ám ez nem magyarázza, hogy miért nem emlékeztek vissza úgy, hogy „elharapódzott volna” a helyzet? Többnyire esetleg csak arról lenne szó, hogy a kutatónak mindenki a jobbik, racionálisabb, megértőbb, szolidárisabb, emberibb énjét akarja felmutatni?

Az egyik válasz mindazonáltal ott keresendő, hogy a segítség, a szolidaritás formái megjelentek-e a faluban, és ha igen, azok milyen egyéni történetekhez, tapasztalatokhoz kapcsolódtak? Az idősebbeknél rákérdeztünk arra, hogy 1956-ben találkoztak-e magyar menekültekkel, illetve arra, miként élték meg a délszláv válságot, menekült-e valaki el a családból, érkeztek-e szerb menekültek a faluban. Ez utóbbi igen fontos magyarázó ok lehet, mivel miközben Szabadkára és más vajdasági magyar településekre akár százával érkeztek horvátországi és bosznia-hercegovinai szerbek, majd koszovói szerbek és románok, ide végül egy sem érkezett.

A sajnálat és a segítség érzete az idősebbeknél összekapcsolódott az 1956-os menekültek fogadásával. A korabeli élmények élénken megmaradtak emlékezetükben, de a narratívákban az 56-os menekültek összekapcsolódnak a délszláv háború idején innen eltávozottakkal, és azokkal is, akik később visszajöttek Királyhalomra, megköszönni az 56-os fogadtatást. Egy nyugdíjas tanárnő így beszélt erről: „Mert akkor ők, ugye, szegények voltak, és nálunk meg akkor már volt itt egy bolt, és itt az iskola mellett, ott, ahol a szövetségi otthon van. És itt például amikor az 56-os forradalom volt, a mi iskolánk

tele volt, teljesen tele volt gyerekekkel, meg felnőttekkel ... akkor láttak életükben először narancsot.” Érti? A gyerekek. És hogy abból a labdából szeretnének ők... [...] Rengetegen jöttek. A lakosok is segítettek, aki mert. Mert féltek, hogy majd nem felel meg a házuk, hogy hová tegyék őket, nem volt ez gazdag falu.”

A menekülteket sajnáló, velük inkább szimpatizáló, a nyolcvanas éveiben járó hölgy esetében azonban nem csak az lehet a meghatározó, hogy személyes tapasztalatai voltak az 56-os menekültekkel, sőt, mind a legutóbbi időig, amikor meglátogatták. Hanem az, hogy saját fia is elmenekült a kilencvenes években a behívók elől, úgy, hogy azóta egyszer sem tért vissza:

„Na most két családom van. [...] Árpád a Berkley egyetem építőmérnöki karának a főnöke, építőmérnöke lett. [...] Úgy ment ki Amerikába, hogy ő itt végezte el a gimnáziumot Szabadkán és megpályázott egy ösztöndíjat Pestre az építőmérnöki karra és megkapta, és kapott ugye lakást is az egyetemen, és akkor jöttek ez az idő, hogy katonának kellett volna, hogy menjen... [...] Igen, a behívók elől. Amit nem szeretnék, ha megírna, de ez köztünk marad így. Azóta... most képzelve el, mint anyát.... Azóta nem volt itthon.”

Ám akadt olyan is, aki azt emelte ki, hogy az 56-os menekültek nem okoztak károknak. Ez az elem a vajdasági magyar sajtóban is megjelent, kiegészülve azzal, hogy magyarokról volt szó, akiknek ugyanolyan a kultúrájuk, mint a miénk, tehát nem is lehet azonos módon kezelni az egykori és az új helyzetet.

De éppen a legutóbbi alany volt az, aki nem csak összekapcsolta a mai menekülteket 1956-tal, de saját fia sorsával is. A hatvanas éveiben járó, menekültpártinak kevésbé mondható ember elmeséli, segített két fiatal szíren, akik láthatóan szerinte a háború elől menekülnek, és az ő fia is járt Koszovón a háború alatt, ahol épp az albánok segítettek neki:

„Nekem volt alkalmam a múlt héten két fiatal, szíriaiaknak állították magukat, húsz év körüliek, tehát 19-25 év körüliek, hálósákbán a sarkon aludnak, de látszik rajtuk, hogy gyötörtek. Elég hűvös volt az éjszaka is, és látom, fiatal gyerekek, és eszembe jutottak a 90-es évek vége, mikor a fiatalok, a fiam, Koszovón szolgált az akkori jugoszláv hadseregben, és azok a dolgok kezdtek rosszra válni. És bizony mit csinált az akkori hatalom, az akkori ott lévő katonai hatóság? A beográdiakat, a gédsókat nem küldték ki járőrözni, hanem az úgynevezett goryánacokat, tehát azok a hegyi, egyszerű emberek,

meg a kisebbségeket, boszniaiakat, szlovénokat, horvátokat, magyarokat, ruszinokat, szlovákokat, akit akar. És ők mentek járőrözni a községben, és idegesek voltak a fiatalok, félték, és az egyik fiú addig piszkálgatta a redeniket... tehát a tárt, igen, tehát orosz fegyverük volt, hogy kiugrottak belőle a golyók. És képzelje el, hogy az albán egyének, a piaci emberek hiánytalanul visszaadták nekik a golyót. És tudja... ebből indultam ki, hogy az én fiamra is vigyáztak, és akkor vittem ki nekik élelmet és vizet, hát az én szerény angol tudásommal azért megértettük egymást, hogy mit akarnak, hogy őneki a testvére Belgrádban van, és hát hogy tud ő eljutni Belgrádig? Hát mondom, nincsen GPS-ed? Áááá, nincs, de lemerült neki az akkumulátora. És bejöttem, feltöltöttem neki az akkumulátorját, és vittem ki nekik élelmet, hát természetesen tejterméket vittem nekik, baromfipástétomot... [...] a tejkét, azt nem fogyasztották el az egészet, gyönyörűen összekapolták a csomagot, nem volt szétdobálás, letették a kerítés mellé és szó nélkül elmentek. De nekem megköszönték, és kínáltak egy arab típusú cigarettát, egy dobozzal, de mondtam, hogy neem, neem, én nem dohányzok.”

A migránskérdést többen összekapcsolják azzal, hogy a helyiek, illetve a vajdasági magyarok is menekültek a délszláv háborúk idején, illetve, hogy most is jelentős az elvándorlás, elsősorban gazdasági okokból.

Hogy a segítség egyébként amúgy sem mindig adekvát, arra pedig az orvos mutatott rá, amikor a kilencvenes évekről beszélt. Akkor meglepődve tapasztalta, hogy a délszláv háború során a határ túloldaláról, Ásotthalomról és Mórahalomról is, de a jóval távolabbi Süllyáspról is érkezett segély, utóbbiról „érthetetlenül”, mert a két település közt semmilyen kapcsolat nem volt. A ruha- és élelemiszercsomagok és a gyógyszer a templomba érkeztek. Az orvost hívták a gyógyszer ellenőrzésére, szétosztására is – meglepődve, döbbenten tapasztalva, hogy nemcsak lejárt szavatosságú orvosságot küldtek, de felbontottakat is.

Az ilyesfajta „apró” élmények – ez esetben a fejetlen, így felesleges segítsérről szóló –, akárcsak a többi emlék, régi és új tapasztalat nem feltétlenül van döntő hatással arra, hogy valaki szolidáris legyen a menekültekkel. Ez leginkább azért vált feltűnővé, mert minden beszélgetés során hangsúlyosan szóba került, mit jelentett egy-egy családnak, a falunak, illetve a vajdasági magyarságnak, hogy már a hatvanas évektől kezdve szabadon járhattak át a határon, milyen

sokan mentek el vendégmunkásnak Nyugatra, majd emigráltak vagy menekültek Magyarországra a háborús idők alatt). Ám még egy menekült vagy vendégmunkás családtag meglepte sem feltételezi a mostani menekültekkel való szolidaritást, menekült és menekült, gazdasági migráns és gazdasági migráns közti egyenlőségtételt.

Összefoglalás

Királyhalom esetén megfigyelhettük, a felülről érkező politikai propaganda nem feltétlenül ér célzt, de a helyiek attitűdjét több irányban is befolyásolhatja új tapasztalataik. Különösen fontos hatása lehet a helyi véleményvezéreknek, politikai vezetőknek, a polgármesternek, főleg azáltal, ahogyan a médiát kezelik, illetve attól függően, hogy a közösségi médiában milyen hírek jelennek meg, ott akadnak-e menekültellenes hangadók vagy sem.

Az észak-vajdasági falu életét ugyan megbolygatta a menekültválság, elsősorban egyes gazdák panaszkodtak az okozott károkra, megjelentek a tipikus, véleményelemek a menekültekről (szemét, civilizáció, kultúra kérdése, de a sajnálat és a szolidaritás is, és egyes összeesküvéselemzések részei is). De annak ellenére, hogy két nagyobb médiafigyelmet kapó incidens is történt (egy menekült meggyilkolása, a kápolna feltörése), éppen a falu vezetőinek higgadsága (akik inkább a helyi ügyekkel foglalkoznak, s nincsenek ambícióik magasabb szinteken), nem kevésbé a korábbi tapasztalatok a menekülésről, a háborúról okozhatta azt, hogy Ásotthalommal ellentétben a falu lakosai vagy vezetői esetében nem beszélhetünk nemzeti radikalizmusról, xeno-rassizmusról, vagy az előítéletesség nagymértékű megnövekedéséről. Azzal együtt, hogy akárcsak az egész térségben, az idegenellenesség, különösen a cigányokkal kapcsolatos előítéletek, a menekültektől való idegenkedés egyeseknél megjelent és fokozódhatott.